

Pora žodžių apie Tautos Šventes

Visose pasaulio lietuvių kolonijose, pradedant nuo Washingtono ir Buenos Aires ir baigiant Madridu ir Tokijumi, prabėgo Vasario 16-tosios šventė, atėjo ir praėjo Kovo 11-oji. Abi šventės greitai praūžė ir paliko tik trumpą prisiminimą: 94-erių ir 23-jų metų sukaktis. Tiesa, artėja dar ir trečia Tautos šventė – liepos 6-oji, kai 1253 m. buvo karūnuotas Mindaugas, mūsų vienintelio karaliaus šventė, tad galime didžiuotis, jog esame Europoje ilgiausiai (su pertraukomis) išsilaikiusi valstybė. Gal mums reikėjo filosofo, kuris taptų karaliumi, arba atvirkščiai, kaip sakė Platonas, bet iš tikrųjų ne taip ir svarbu, koks buvo valdovo titulas – karalius, kunigaikštis ar prezidentas. Svarbu tai, kad mūsų tauta, vos 3 milijonai gyventojų, turi 760 metų valstybės istoriją. Reta Europos valstybė gali tuo pasigirti. Aišku, nekalbėsime apie Kinijos ar Egipto, ar tūkstančius metų buvusias majų imperijas.

Bet ne tai šiandien svarbiausia. Iš visų pompastiškų minėjimų noriu išskirti vieną, kuris savo proporcinga programa, trumpumu ir geru skoniu paliko gerą išpūdį. Turiu omeny New Yorke Vasario 16-osios šventę išpūdingame pastate, trumpą kalbą ir du puikius koncertus, kurie pagerbė mūsų šventę – viskas buvo atlikta per pusantros valandos ir liko dar tiek pat laiko pasivaikšinti ir pasidalinti su draugais išpūdžiais ir džiaugsmu.

LR nuolatinės misijos prie Jungtinių Tautų ambasadorius Dalius Čekuolis ir LR gen. konsulas New Yorke Valdemaras Sarapinas suorganizavo šį puikų Vasario 16-osios minėjimą, kuris įvyko taip pat nepaprastoje aplinkoje – Šv. Petro bažnyčioje Lexington Ave. ir 54 g. (610 Lexington Ave.), per pora kvartalų nuo MoMA, suprojektuotoje architekto Hugh Stubbins. Bažnyčia ištumta į dangoraizio centrą, ir gali praeiti, jos nepastebėjęs. Vieta labai tiko Vasario 16-osios minėjimui, nes vidinė pusė taip pastatyta, kad gali pagerbti Dievą ir žmoniją įvairiausiais būdais – dainomis ir šokiais, koncertais, vaidinimais ir malda. Šį kartą bažnyčia tapo koncertų sale, susirinko apie 350 žmonių. Ambasadorius per penkias minutes angliškai (nes buvo svečių iš Jungtinių Tautų) apibūdino šventės reikšmę, tikslą ir iškart pristatė pianistę, litvakę Goldą Vainberg-Tatz, pradėjusią mokslus Vilniuje, o dabar profesoriaujančią The Julliard School, New Yorke.

Pianistė atgaivino minėjimą klasikinės muzikos pagalba, ir pasigedau tik M. K. Čiurlionio, kurio mirties šimtąsias metines neseniai baigėme minėti. Bet užtat skambėjo Bachas, Šopenas, Debussy ir Cesar Franck, kurio preliudai priminė Čiurlionį. Toks koncertas šventę pripildė, ir tikrai nieko daugiau nereikėjo. 45 minutės susimąstymo ir gyvųjų bei mirusiųjų pagerbimo...

Vėliau Golda Vainberg-Tatz pristatė savo protežę, kylantį talentą, vos 20 metų pianistę Agnę Radzevičiūtę, ką tik pradėjusią mokslus Manhattano Muzikos mokykloje. Jaunoji pianistė su nepaprasta energija atliko Čiurlionio šopenišką preliudą ir su dar didesniu entuziazmu paskambino paties Šopeno *Fantazija*. Tai dar vienas M. Rostropovičiaus fondo rezultatas – jaunoji muzikė yra laimėjusi pirmąsias vietas Lenkijoje ir Suomijoje ir dabar New Yorke globojama Goldos Vainberg-Tatz.

Tautos šventės metu pasidžiaugti ir pasididžiuoti mūsų jaunaisiais talentais yra turbūt prasmingiausia, ir jeigu kiekvienais metais ir visur išigalėtų tokia Vasario 16-osios šventimo forma, tada visi eitume linksmiai pasidžiaugti ir su pasididžiavimu galėtume pasigirti naujais talentais. Užtenka iš Vasario 16-osios daryti nuobodžią, tik iš pareigos kylančią istorijos pamoką arba rinkiminės kampanijos prakalbą.

Stasys Goštautas

Aidas Marčėnas

Kitame numeryje:

- Tarptautinė teatro diena
- Paroda „Kristianija mene”
- D. Januta. Prisiminimai apie motiną

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

Žiūrėjimas į žydinčią žibuoklę

Žibuoklės žiedas stovintis vanduo
aušra ir vėjas nendrė ir verdenė
pražyodus liepom jau rusens ruduo
balti dievai nubus į šviesią menę

ir bus tvarka daiktuos ir reiškiniuos
kur viskas imsis ir į dulkes versis
kurios dulkės nueinančių keliuos
ateinančių keliuos į plaukus velsis

o menėj tyliai šypsantys dievai
žiūrės kaip žemėj gulasi kaip kelias
ten viskas bus sunku o kaip lengvai
priims atėjusį vėlių suolelis

ir angelas rugių spalvos sparnais
auksinį alų laistys iš ąsočio
kai su šernais papūgom ir tarnais
įžengs į menę vizija bepročio

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. S. Goštautas. Pora žodžių apie Tautos Šventes
- 2-as psl. A. Girdzijauskaitė. Ibsenas Lietuvos teatro scenoje
- 3-as psl. Henrikas Algis Čigriejus. Eilėraščiai
- 4-as psl. G.Gudjurgienė. Juozo Jakavonio Golgota
- 5-as psl. A. Kulikauskas. Pereiti upę ir atsidurti Užupyje
- 6-as psl. Jonas Grigas. „Kaboti kartu ar atskirai?”
- 7-as psl. Dviejų knygų apžvalgos

Ibsenas Lietuvos teatro scenoje

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

Pirmieji bandymai

Kai Ibsenas XIX a. antrojoje pusėje jau rašė didžiausias savo pjeses, verčiančias keistis ir bręsti visą Europos teatrą, – Lietuva dar nebuvo laisva ir savo teatro neturėjo. Bet vos teatrui užsimezgas, dar esant jam neprofesionaliam, Ibsenas įžengia į mūsų sceną.

Nemaža dalis lietuvių scenoje statytų Ibseno veikalų pateko į Valstybės teatro (kurį laiką vienintelio) sceną 1920–1940 – laisvos Lietuvos metais. Su didžiuoju norvegu čia konkuravo tik Shakespearas, Schilleris ir Hauptmannas. Kitų įžymių vakariečių dramaturgų buvo pastatyta po dvi-tris pjeses. 1920-aisiais metais įsteigto profesionalaus teatro slenkstį kiekvienas į jį patekęs režisierius atėjo su savo „kraičiu“. Antai Juozas Vaičkus iš savo „Skrajojamojo“ teatro atsinešė Ibseno „Šmėklas“ (beje, 1919 metų rudenį jis buvo ten pastatęs ir „Statytoją Solnesą“). Po to sekė Konsantino Glinskio režisuota „Heda Gabler“, o dar vėliau – Boriso Dauguviečio ibseniana – „Helgelando kovotojai“, „Visuomenės šulai“ ir „Visuomenės priešas“.

Pjesė „Šmėklos“ anuomet dažniausiai statyta linkstančiuose į natūralizmą Europos teatruose, pjesė, mėgstama aktorių-gastrolierių, dažniausiai pateikiančių personažus patologinio natūralizmo dvasioje. Iš vienintelės recenzijos (1) ir kai kurių bendro pobūdžio straipsnių pamatome, kad publika gana šiltai sutiko spektaklį (džiaugtasi vien jau tuo, kad Lietuva pagaliau turi profesionalų teatrą), bet kritika jį vertino labai griežtai: Vaičkus toliau natūralistinio teatro koncepcijos niekur nenuėjęs, o aktoriai vaidino prastai, nesugebėdami giliau atskleisti ir psichologiškai pagrįsti personažų; soluodami, stengdamiesi gana primityviais būdais paveikti publiką. Aktorius Petras Kubertavičius-Osvaldas, pasak recenzento, nevaldydamas temperamento, leido sau „barbaringai“ gestikuliuoti, vaidinti visišką „pamišėlį“, judantį laužytom linijom, ir pan. Tokiu atveju fru Alving (aktorė Antanina Vainiūnaitė) likdavo nustumta į antrąjį planą ir, jai bežiūrint į tokį sūnų, nieko geresnio už melodramatiškas aistras nebelikdavo. Pagirtas recenzento buvo tik pastorių Mandersą vaidinęs aktorius M. Kiršinas – išlaikyto būdo, psichologiškai motyvuotas tipas. Kitame straipsnyje rašoma, kad „Šmėklų“ spektaklyje buvo panaudoti rokoko stiliaus baldai, Osvaldas efektingai daugęs uždegtus šviestuvus... „Tai pigios priemonės, o vaidinimo sielos – nėra.“ Režisierius nejaucia visumos, neturi estetinio pajutimo (...), nesugeba aktoriuje skatinti individualios kūrybos ir apskritai Vaičkui būdingas blaškymasis, o jo darbai „mūsų naujam kuriamajam teatrui labai labai maža turi vertės“ (2).

1921 metais Glinskis ėmėsi „Hedos Gabler“. Režisierius veikalą parinko specialiai jaunos ir, deja, nepatyrusios kviestinės aktorės Vidos Bielskaitės debiutui. Prasta buvo ne tik jos vaidyba, bet ir lietuvių kalba, taip pat ir išvaizda. Pats Glinskis, dažniausiai vaidinęs pagrindinius vaidmenis savo spektakliuose, pasirinko vieną svarbiausių personažų – asesorių Braką, o ir kitus vaidmenis paskirstė gan išmintingai: Eilertą Liovborgą – temperamentingam, neramaus būdo Vincui Steponavičiui, Tesmaną – delikačios prigimties Aleksandrui Vitkauskui, Tęją Elvsted – žavijai Onai Rymaitei. Iš negausių, bet gana taiklių spektaklio recenzijų galime padaryti išvadą, kad stengtasi vaidinti tikroviškai, pabrėžiant personažų charakteringumą, bet visa tai buvo daroma abstrakčioje plotmėje, ne tik neturint gilesnio sumanymo, bet kartais ir prasilenkiant su autoriaus idėjomis. Ona Pleirytė-Puidienė straipsnyje pagrįstai rašė, jog teatras, imdamasis

statyti tokius veikalus, kaip Oskaro Wilde'o komedijos ar Ibseno veikalai, kurie reikalauja „didelės intelektualės kultūros ir aukšto visų dalyvių išsilavinimo“, tačiau šiuo atveju „vien tepajėgia gražiai atpasakoti autorių mintis“, tad „Heda Gabler“ taip ir liko kažkoks trumparegis, neišbaigtas, neskambus“ vos penktas ar šeštas susibūrusio kolektyvo darbas, tad ar galima čia kalbėti apie aktorinį ansamblį, apie Ibseno teatrinių priesakų įgyvendinimą?“ (3).

Penktųjų Valstybės teatro gyvavimo metų pabaigoje į repertuarą patenka „Helgelando kovotojai“ (1925) – pjesė, parašyta semiantis įkvėpimo iš senovinių Šiaurės sagų, mąstant apie didingą savo tautos praeitį ir ieškant asociacijų su nūdiena. Pagoniškų laikų kovos, neišvengiamai artėjanti krikščionybė, stiprios, bekompromisiškos asmenybės apdainavimas „Helgelando kovotojuose“ – šios temos ir problemos buvo pažįstamos ir lietuviškajai publikai iš savos istorijos ir literatūros, bet režisierius Dauguvietis nė nebandė priartinti Ibseno lietuvių žiūrovui. Žymiausias prieškarinio teatro kritikas Balys Sruoga, kaip paprastai, tiksliai nustatė spektak-

no kur kas ansampliškiau. Bet, pavyzdžiui, Faustas Kirša buvo kitokios nuomonės; jam atrodė, kad Sutkaus aktoriai šiurkščiai šaržavo, „gyvenimą ir veikalą imdami paviršutiniškai“, bet drama „reikalinga gilios psichologinės kūrybos, kuri pas Vilkolakio aktorius randasi tik ant skūros, bet ne dūšioje“ (8). Tad kaip gi buvo iš tikrųjų? Atrodytų, kad spektaklis, kiek leidžia suprasti ano meto recenzijos ir aktorių atsiminimai, neatskleidė kokių nors esminių pasikeitimų Dauguviečio režisūriniame metode. Greičiausiai tai buvo „aktorinis“ spektaklis, t. y. toks, kurio daugumą privalumų galėtumėm priskirti talentingiems aktoriams.

Vieniolikai metų praslinkus, Borisas Dauguvietis vėl pateikia Ibseną. Tai vėl aštri socialinė drama – „Visuomenės priešas“ (1937). Savo darbo trisdešimtmetį švenčiantis Glinskis benefisui neatsitiktinai pasirenka daktaro Stokmano vaidmenį. Per dešimtmetį ir teatre įvyko nemaža permainų: į kolektyvą jau buvo įsilieję kelios vaidybos mokyklos laidos – Glinskio, Dauguviečio, Andriaus Olekos-Žilinsko – mokiniai. Tačiau bandęs teatrą reformuoti Oleka-Žilinskas ir jo atsikviestas Michailas Čecho-

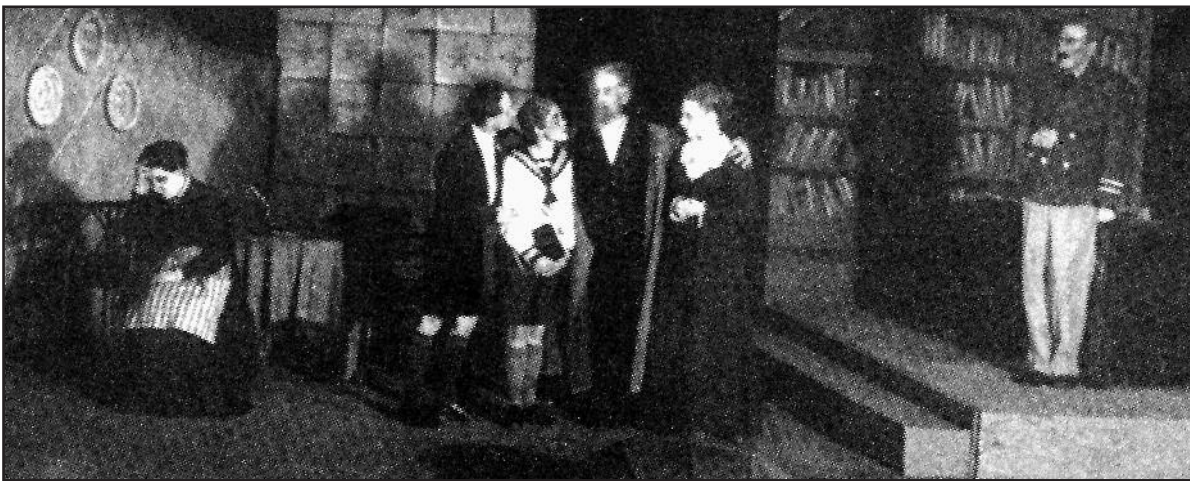
vas (Maskvos dailės teatro II-ojo atstovai) buvo priversti išvykti iš Lietuvos; teatre juntamas nemėgiamas kūrybinės atmosferos nuosmukis. Pasikeičia ne tik teatras, bet ir žiūrovų visuomeninės pažiūros. Ketvirtojo dešimtmečio Europos įvykiai – ekonominė krizė, fašizmo plitimas ir grėsmė, gana prieštaringa Lietuvos vyriausybės politika – visa tai jaudino plačiąją visuomenę, inteligentiją ir menininkus. Teatras, ligi tol nelinkęs deklaruoti savo

idėjinių pozicijų, dabar norom nenorom, gal ne visai sąmoningai, stojo į demokratinę platformą.

„Visuomenės priešą“ – šią pjesę atsakymą – Ibsenas parašė 1882 metais, po skandalingo „Šmėklų“ priėmimo Skandinavijoje ir kitose šalyse. Pjesės herojus daktaras Stokmanas padaro atradimą: visuomenė minta iš apnuodytų šaltinių ir ji pati – niekinga ir žema. Jo įsitikinimu, būti tokios visuomenės persekiojamam – ne gėda, o garbinga! Įtūžęs ant vingrių liberalų ir gudrių politikierių, nusivylęs jų veikla Skandinavijoje, Ibsenas išdidžiai paskelbia: „Mažuma visuomet teisi.“ Net specialiai netransformuotas, „Visuomenės priešas“ nukreiptas prieš filisteriškąją visuomenės daugumą, Ibseno vadina „glaudžiąją daugumą“, atitiko tuometinės Lietuvos nuotaikas. Vienoje iš recenzijų buvo rašyta: „Kada scenoje kalbėjo apie vandentiekį, kurortą ir kitus konkrečius faktus, asociacijų keliu dažnas klausytojas prisiminė vis kitokias lietuviškas aktualijas. Ir buvo momentų, kai salė atsiliepdavo plojimais“ (9). Susumavus recenzentų nuomones ir gyvų liudininkų užrašytus prisiminimus apie „Visuomenės priešą“ spektaklį, prieini prieštaringos išvados: akivaizdu, jog teatre būta talentingų aktorių, sugebančių kūrybiškai dirbti su vaidmeniu (be Glinskio, pateikęs gal ir ginčytiną, bet savaip įdomų Stokmaną, itin ryškūs buvo paties Dauguviečio fabrikantas Keilis, Jurgio Petrausko burmistras Stokmanas, Juozo Sipario leidėjas Aslaksenas ir kiti.) Bet spektaklis parodė ir silpnąsias teatro puses: režisierius nesugebėjo visų spektaklio komponentų sujungti į meninę visumą ir pakilti iki gilesnio kūrinio idėjų apibendrinimo.

Liudui Girai atrodė, kad Glinskis Ibseno herojų parodo „kaip geroką neurasteniką.(...) Tačiau ir savotiškoje Glinskio kreatūroje jis buvo itin įdomus“ (10). Jį papildė ir patikslina kritikas, teigęs, jog Glinskio Stokmanas „buvo šiek tiek kitokis, negu Ibseno atvaizduotas, nors išlaikytas, išgyventas. Jis daugiau išsiblaškęs pesimistas. Per mažai iškeltas liko Stokmano vaidmuo IV v. mitingo scenoj, kur visas jo monologas (čia ir režisieriaus kaltė) nebuvo aiškiai išsakytas“ (11). Kaip aiškėja iš vaidinusių šiame spektaklyje aktorių pasakojimų, Dauguvietis niekuomet Glinskio „nerežisuodavo“, palikdamas

Nukelta į 8 psl.

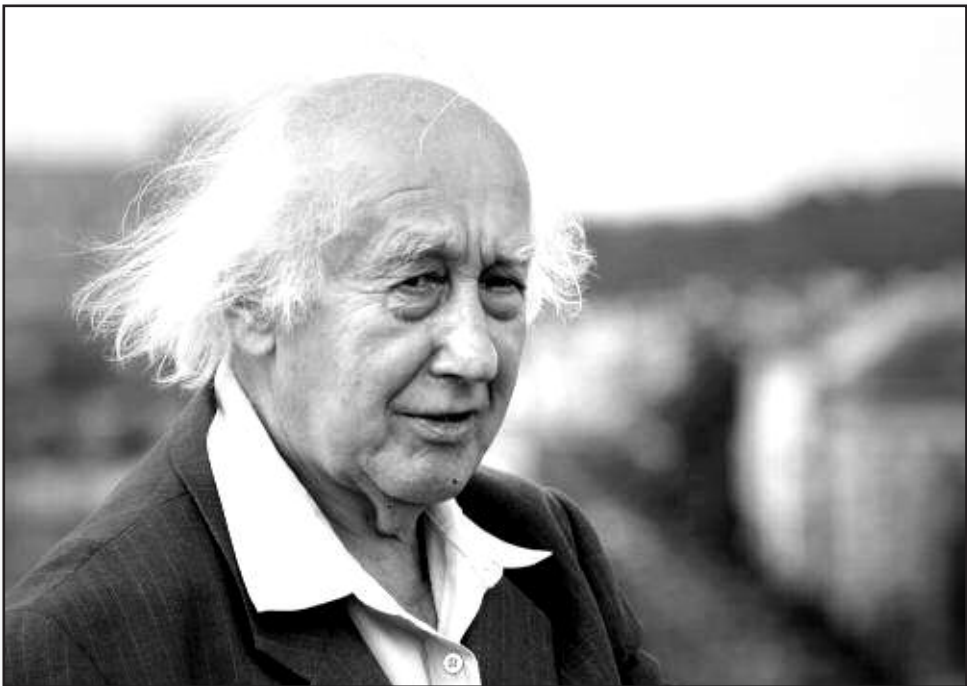

H. Ibseno „Visuomenės priešas“, 1937. Rež. – B. Dauguvietis

lio diagnozę: tai pusiau mėgėjiško senojo teatro „ligos“ – patetika, deklamavimas, neatsižvelgiant nei į autoriaus, nei į viso spektaklio stilių, naivus sąlygiškos vaidybos išvaizdavimas, atėjęs į lietuvių teatrą iš senojo rusų provincijos teatro (4).

Nepaėjo nė metai po „Helgelando kovotojų“ nesėkmės, o Dauguvietis vėl imasi Ibseno – šį kartą „Visuomenės šulų“ (1926). Spektaklis susilaukė gyvų diskusijų spaudoje, liečiančių ne vien spektaklį, bet ir anuometinę teatro būklę. Ši sezoną Dauguviečio susidomėta originaliaja lietuvių (Petro Vaičiūno pjesės) ir tokia Vakarų dramaturgija, kurioje aiškiai skamba visuomenės kritikos gaida (Moljero „Tartiužas“, Čapeko „R.U.R.“ ir kt.). „Visuomenės šulai“ – viena pirmųjų Ibseno socialinių psichologinių dramų, kurioje jis demaskuoja visuomenės melą. Skandinavų kritiko H. Jegerio nuomone, nuo Moljero „Tartiufo“ laikų nė vienas iš Europos rašytojų nebuvo taip giliai išstudijavęs visuomeninės veidmainystės kaip Ibsenas (5). Parašyta 1877 metais ir atspindėjusi ano meto visuomenines Norvegijos nuotaikas, ši pjesė 1926 metų Lietuvos politinėje ir visuomeninėje situacijoje, kai ima išsigalėti autoritarinis režimas, buvo ne mažiau aktuali nei anuometinėje Europoje. Tai pastebėjo ir kritika: „Visuomenės šulai“ yra raiškus pastatymas ir; apskritai, labai reikšmingas įvykis mūsų gyvojo teatro istorijoje“ (6). Šis spektaklis tapo teatrinio gyvenimo įvykiu ne vien dėl aktualaus skambėjimo, bet ir dėl savo meninių privalumų. Mat 1926 metais Valskybės teatro direktoriumi tapęs Antanas Sutkus atsivedė į teatrą grupę aktorių iš „Vilkolakio“ ir Tautos teatrų ir būtent „Visuomenės šuluose“, kaip ir keliuose ankstesniuose spektakliuose, vyko naujos trupės susivienijimo procesas: naujieji nariai daugiau dėmesio skyrė formai, aktoriaus plastikai, improvizacijai. Balys Sruoga, anuomet dar labai tikėjęs Sutkaus kūrybine potencija, ir jo aktorius laikė sugebančiais pakilti iki taip vadinamos tipologinės individualizacijos (6). Tą patį pabrėžia ir kitas recenzentas, sakydamas, jog personažams „(...) duota grimas, pereinantys į vadinamąsias charakteringas kaukes. Pradas – naujas mūsų valstybinėje scenoje, šiek tiek storžieviškai pritaikytas, bet vėles pagrindė teisingas“ (7); be to, jam atrodė, jog Dauguviečiui lengviau buvę dirbti su „sutkininkais“, kurie vaidi-

HENRIKAS ALGIS ČIGRIEJUS EILĖRAŠČIAI

Henrikas Algis Čigriejus – poetas, prozininkas, vertėjas, 2011 m. Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas. Ši garbinga premija poetui įteikta už done-laitišką gyvenimo refleksiją šiuolaikinės lyrikos kalba, už žodžio ir etikos dermę. Išleidęs ne vieną poezijos ir novelių knygą. Raiškus ir savitas Čigriejaus poezijos žodis, persmelktas humoro ir užuojautos, gyvenimo išminties ir žaismės, savitas, jaukus prozinis pasakojimas, gaubiamas žmogiško gerumo šviesos.

KUOSOS

Mano bičiulės – kuoselės ir žolės,
Ačiū, kad nepalikot manęs, kaip tie giminės mano gerieji.
Paspaudžiau jiems ranką – sutrupinau molį –
Ir supratau, kad išėjo. Dabar jau išėjo.

Taigi dabar, likęs paukšti, tu slinkis prie stalo,
Gerk, valgyk, dainuok ir papasakok seną
Istoriją mūs giminės – linksmą jauną be galo,
Kaip košėm per Antrąjį karą padūkėlį alų.

Laikas kaip įkirptas dulka į protėvių šalį
Pro žolės ir tavo, mielas paukšti, o tu nepasenęs – –
Metai galvas tik glosto, o vargo kuoselės
Galva ne žila, o melsva. Iš gyvybės verdenės

Ji gėrė tą rytą, kai buvo jau leista
Išvysti pasaulį, o tolo ir tolo, tolo
Mūsiškių sparnai. Ir vėsių jų pašvaistė
Paukštis meldės ir juokės, įlindęs į žolę.

DRĀSUSIS ŽVIRBLIS

Tu labai drąsus, broleli žvirbli,
Tu geri iš vieškelio balutės,
Rodos, negirdėdamas, kad atidunda
Geležies arkliais plėšikų gentys –

Tu geri dainuodamas. Net prisimerkęs:
Rudenio saulelė, tavo krikšto močia,
Dar gyva danguj, ir tau nereikia
Iš pasaulio trenktis ir svetur lakioti.

Dėl pasmirdusio ir pasigėrusio plėšiko
Negi imsi graužti savo širdį?!
Nervus pagaliau – juk paukštis
Didelis ar mažas, juk išskrido

Tik iš Dievo rankos, tik į Dievo šviesą.
Paukščio vieškeliai tikrų tikrieji
Danguje kur – menkas menkas niekas
Juodos barzdos, ratai ir prakeiktas plienas.

Mano juodalksniai, jūs – muzikantai nakty
Su savo dūdelėm ir smuikais
Palikti, pamiršti, įbesti
Į tolimiausią lauką.

Ir juodalksniais jau prie aušros
Kerta juodoji ranka. Ir skaldo
Kas man dabar begros
Kaimietišką mano Vivaldį?

Tik nušvilps neramiais pamiškiais
Paukščių gūsis pašėlęs.
Viskas viskas. Metų laikai.
Gyvenimėlis.

Pabandytum tik nosį nuleisti,
Tik nusivilti kada pabandytum –
Net į sapno rugieną keistą
Kojas susibadytum.

Ir jau tada kiekvienas
Kieno tik barzda degutuota,
Meiliai remtų tavo prie sienos,
O širdį galėtų kapoti

Visi, kas tik turi snapą,
Sarmatos nė lašo, o krenkščia
Ir spjaudos ant kankinio kapo
Ir ant Viešpaties slenkščio.

Taigi, jei prabangą juodą
Sau leisi, pametęs protą,
Pats pasivoši po puodu,
Pats nusitremsi po šluota.

GILUMŲ AJERAS

Ajere mielas, laimingas, bet rimtas,
Tik dabar supratau – tu gelmių sutvėrimas,
O vis tu pakrantėj, kur siautėja kaitros,
Kur mūkia šešėliai sunkūs.

O, kai mus glosto tuštybė, tik reikia suspėti,
Tik reikia suspėti – tai žino ne vienas –
Tave prisiminti, ir praregi akys – –
O, tu gelmių, tu gelmių sutvėrimas!

Tu tik šiaip pakrašty – dėl artumo,
Prie vaikų nedrąsių ir prie duonos kepėjų –
Motinų mūsų – kur balkšvo žalumo
Žodžius paprasčiausius visiems pašlamėjai.

Pilku pelenu klostė ugnelę
Motina mūsų namuos. Kaip tavo ir mane.
O, tai buvo namai! Nieks negali
Vėl tokių pastatyti. Ir dar nežinia,

Ar apskritai toks dailidė,
Toksai auksarankis kada atsiras – –
Ir ar motinos mūsų, į dieną įbridę,
Su motina saule vėl džiaustys skaras –

Didįjį žlugtą nepaprastam vėjų,
Mitologiniam dvaro kieme,
Kur niekad nemiršta žmogus ir Austėja,
O vis dėlto protarpiais miršta žiema.

Taigi, olandiški debesys ir olandiškos karvės,
Vakarų paupiuos ir atšlaičiuos – čia mūsų,
Mūsų žemelė! Va kojos kaip smenga
Į juodą ir žalią būtį.

Mūsiškai smenga – lyg nori palikti
Patį tavo, kad po tūkstančio metų
Lietuviškai oštų miškai, volungės aukso balsas
Užsakytų čia skalsų lietu.

Kad po gluosniais šlapiais ir žilvičiais
Visokiausio mokslumo zuikiai
Irgi vaikai nesiliautų stebėtis:
Šventas šventas dangus, betgi šventas ir laukas.

ŠVENTĖS TAŠA

Šukėj ne tavo, šukėj žvirblelio alus,
Gal atsimeni rudenį? Tas geradėjas
Trenkė į žemę ąsotį; tas bernas žvalus
Tas nešventas apaštalas kai sukinėjos.

Kaip mums gera, kad vėl kaip tada
Žvirbliai įšilę dainuoja – –
Ak, trumpumas dienos, ak, trumpa valanda
Vakaru nuraudonuoja.

Va ir tu dar džiaugies, nematai, kad naštos
Nieks panešt nepadės, o jau klaidą
Šauks laimingi pamatę, kartos ir kartos
Tie, žarijomis neatsizaidę – –

Bet kol gerojo miežio (šešeilio) puta
Džiugina širdį – ir kelia, ir lenkia,
Sakai: motinėle žemelė šventa
Panešios dar lengvai ne sterblėj, o ant rankų.

JUOZO JAKAVONIO GOLGOTA KNYGOJE „ŠALIA MIRTIES”

GERDA GIEDRAITYTĖ-GUDJURGIENĖ

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos paminėti Vilniaus miesto savivaldybė pakvietė į partizano, Vyčio Kryžiaus 3-ojo laipsnio ordino kavalieriaus J. Jakavonio-Tigro knygos „Šalia mirties” pristatymą.

Susitikti su garbiu dzūku, vienu iš nedaugelio likusių gyvų partizanų (šiemet liepos 12 d. jam sukaks 87 m.), atvyko buvusių kovos draugų artimieji, miestovadovai, šeimos nariai, bičiuliai.

Nedidukas, mielas senelis su visais sveikinosi, rankose laikydamas kryželį, gražia dzūkiška šneka papasakojo šio kryželio istoriją. Kai buvo dar mažas vaikas, šį kryželį iš Amerikos parvežė jo bobutė, kryželį palaimino tėvelis. Su šiuo kryželiu priėmė partizano priesaiką, jis gelbėjo nuo nelaimių ir mirties.

Sakė, kad didelių mokslų nebaigė, o tik keturias pradinės mokyklos klases, bet jautė didelę pareigą parašyti šią knygą, kaip lietuviai kovojo už laisvę, dėl jos kentėjo rusų lageriuose, buvo kankinami kalėjimuose. Vien Merkinės miestelio Kryžių kalnelyje guli 2 000 Lietuvos partizanų.

... Klausiausi šio žmogaus pasakojimo, ir mintyse iškilo vaikystės prisiminimai. Po karo 1946 metais mano tėvas Mečislovas Giedraitis gavo kelių meistro darbą Merkinėje. Mūsų šeima atsikraustė čia gyventi. Atvažiuojome netrukus po garsiojo partizanų miesto puolimo, tad įvykiai buvo karšti. Žmonės pasakojo, kaip drąsūs partizanai užėmė miestelį ir kelias valandas jį laikė savo rankose, kaip Alytaus ir Varėnos enkavedistai ir kareiviai lėkė į Merkinę vaduoti bažnyčios bokšte pasislėpusių stribų. Aukų buvo abiejose pusėse. Tai įvyko 1945 m. gruodžio 15 d. Mes, vaikai, klausėmės kaimynų pasakojimų, ištempę ausis. Tėvas, grįžęs iš darbo, pasakodavo, ką naujo girdėjęs iš kaimiečių dzūkų apie bebaimius partizanus, tad mūsų, vaikų, atmintyje ir vaizduotėje jie liko paslaptingi ir drąsūs kovotojai.

Tad kai po 63 metų mano kolegė žurnalistė Aldona Žemaitytė-Petrauskienė, redagavusi knygą „Šalia mirties”, supažindino mane su buvusiu partizanu J. Jakavoniu, negalėjau patikėti, kad matau gyvą to įvykio dalyvį. Maža to, aš lankiausi jo sodyboje, kurioje partizanų vadai suplanavo Merkinės puolimą. Išgirdau šio mūšio istoriją. Puvočių kaime enkavedistai užklupo tris partizanus, šie kovėsi iki paskutinio šovinio, o žūdami į upę sumetė pagrindinę spaudą. Vadai Kazimieraitis ir Vanagas nutarė priešams atkeršyti už partizanų žūtį ir pulti Merkinę.

Jakavonių kieme Kasčiūnų kaime įrengtame partizanų bunkeryje – vadavietėje glaudėsi Dzūkijos partizanų vadai Juozas Vitkus-Kazimieraitis ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Čia buvo įrengta nedidelė spaustuvėlė, leidžiamas pagrindžio laikraštis „Laisvės varpas”. Tuomet dar jaunutis Juozas Jakavonis buvo partizanų ryšininkas ir dalyvavo Merkinės mūšyje.

Bandžiau įsivaizduoti, kaip šiame ankštame bunkeryje galėjo sutilpti keli vyrai, kai trūko oro ir šviesos, kai kiekvieną akimirką virš bunkerio galėjai išgirsti kareiviškų batų dundesį ir durtuvų smūgius į lubas (taip enkavedistai ieškojo bunkerio). Kiek reikėjo ištvermės ir kantrybės, kad visa tai iškentėtum.

Sakoma, kad istorija prasideda tada, kai nebelieka jos įvykių gyvųjų liudininkų. Tačiau gyvenimas rikiuoja įvykius savaip ir pateikia staigmenų – autentiškus gyvųjų liudijimus, kurie yra neįkainojami.

Juozas Jakavonis gimė 1925 m. liepos 12 d. Kasčiūnų kaime, Merkinės valsčiuje, Alytaus apskrityje. Tėvai – Julius Jakavonis ir Karolina Mikalonytė.

Šeimoje augo keturios dukterys. Jakavonių sodyba stovi ant stataus Merkio kranto, apsupta gražaus miško ir nepasikeitusi nuo to laiko, kai buvo pastatyta. Ta vieta – tikras dzūkiško kaimo rojus.

Priglaudęs kryželį prie krūtinės ir sakydamas kalbą Rotušėje, šviesaus proto ir fenomenalios atminties senelis prisiminė linksmas, ramias vaikystės dienas gimtajame kaime, kai niekas negalvojo, kad „ateis raudonasis slibinas ir praris mūsų kraštą, kad teks kentėti kalėjimuose ir lageriuose. Už ką?”

Baigiantis karui ir artėjant rusams, susirinkę jauni kaimo vyrai nutarė nesitraukti, bet priešintis okupantams. Reikėjo saugotis, kad nepagautų į Raudonąją armiją ir nepasiųstų į frontą. Pirmą kartą dvidešimtmetis jaunuolis J. Jakavonis ir jo draugai davė partizano priesaiką 1944 m. liepos mėnesį

Juozas Jakavonio knygos „Šalia mirties” pristatymas Vilniaus rotušėje 2012 kovo 9 d. Iš kairės: Vilniaus meras Artūras Zuokas, J. Jakavonio dukra Birutė, už jos stovi vaikaitis Justas ir dukra Angelė Rukštelienė. Rimanto Kvaraciejaus nuotr.

Juozas Jakavonis šalia atstatyto partizanų bunkerio

ir priklausė Vieningosios kovos rezistenciniam sąjūdžiui. Gavo šautuvą ir paslėpė jį tėvų sodybos kluone. Po metų antrą kartą buvo prisaikdintas partizanų vado A. Ramanausko-Vanago grupėje.

Vos pasirodžius sovietiniams užkariautojams, šeimą ištiko baisi nelaimė – baudėjai suėgino Klepočių kaimą, kur gyveno J. Jakavonio giminės.

„Skausmas buvo begalinis, jautėme didelę neapykantą priešui, buvome patriotiškai nusiteikę, tačiau mūsų jėgos buvo nelygios”, – sakė J. Jakavonis.

Enkavedistams į nagus jis pakliuvo nešdamas spaudą, dainos tekstus ir atsišaukimus į Rodukos kaimą, kur turėjo padėti sutartoje vietoje. Bandė bėgti, bet „man su automatu kažkas smogė per galvą. Jie buvo apsupę namus. Iš kito trobos kampo dar keli su automatais. Kaip vilkai nutvėrė auką, jie nutempė mane į trobą, pradėjo mušti ir kankinti..., jie rėkė ir reikalavo pasakyti, kur draugai, kur bunkeris. Mačiau, kaip išsisuko šautuvo šampalą, tai yra plieninę vielą, su kuria taip kirsdavo, kad trūkdavo oda ir bėgdavo kraujas. Vienas pasakė, kad reikia mušti lazdomis. Nutvėrė grėblio kotą tol daužė, kol jis sulūžinėjo. Iš pradžių visą kūną beprotiškai skaudėjo, paskui jis pasidarė lyg nesavas... Aš buvau pasiryžęs – tegul užmuša, bet nė žodžio neištarčiau”, – rašoma knygoje.

Atvežtas į Merkinės stribyną vėl buvo kankinamas, bandė pabėgti, bet kartu kalėjęs partizanas Milinavičius-Bitinas nusigandęs prašė, kad „nebėgčiau ir jo nepalikčiau, nes jį užmuš”. Pagailėjo draugo ir pasiliko.

Susijaudinęs J. Jakavonis pasakojo apie partizano Vlodo Baranausko-Taugirdo ir draugų žūtį, Vlodo motinos kančią. Enkavedistai apsupo tris partizanus – V. Baranauską, Adomą Valentukevičių ir Joną Miškinį-Narsutį. Visi jie žuvo prie Merkio 1947 m. Vladas išoko į upę ir nusišovė, pirma įmetęs į upę spaudą ir dokumentus. Motina, išgirdusi šūvius, nujautė, kad žudomas jos vienintelis sūnus ir ėmė klykti: „Mano Vladulį šauda”. Atlikę kruviną darbą, enkavedistai pareikalavo valgyti ir atėjo pas motiną. Vienas jų, ištraukęs iš kišenės jos sūnaus Vlodo laikrodį, pasakė: „Vot časy bandita” (Štai bandito laikrodis). Motinai vos širdis neplyšo. Ji turėjo maitinti sūnaus žudiką ir neišsuduoti.

... Stribai buvo įsikūrę pačiame miestelio centre, mediniame namelyje su maža veranda – gonkomis. Kai eidavome į mokyklą, mes, vaikai, tose gonkose dažnai matydavome stoviniuojančius stribus ir kareivius. Kalbėdavo rusiškai, nors ten buvo daug merkiniškių. Eiti pro tą namą buvo nesmagu, nes ten visą laiką žvangino ginklais, burzgė kariniai sunkvežimiai. Toks stribų judėjimas kėlė baimę. Žmonės žinojo, kad tie stribų ir kareivių siautėjimai po kaimus nešė mirtį. Kartą per antro aukšto klasės langą stribino kieme pamačiau gulinčius tris pusnuogius kruvinus vyrus. Iš pradžių nesupratau, kodėl tie žmonės tokia šaltyje guli ant sniego. Įsiziūrėjus pamačiau, kad tai... lavonai. Pasidarė baisu. Grįžusi iš mokyklos papasakojau tėvams. Tėvas tepasakė: „Tai nužudyti partizanai. Neplepėk”. Tokius kraupius vaizdus stribų kieme mačiau ne vieną kartą. Girdėjau, kad nuždytus partizanus užkasdavo ant kalnelio, netoli mokyklos. Partizanų krauju aplaistytas ir grindinys prie cerkvės. Eini į mokyklą ir matai ant gatvės suguldytus išniekintus partizanų lavonus... Tylėdami žmonės juos apžiūrinėjo, akyse siaubas. Vaikui nieko baisesnio negali būti, bet mokykloje apie tai nekalbėjome.

Tai mano liūdni prisiminimai apie stribyną, kuriame buvo kankinamas J. Jakavonis.

Iš Merkinės suimtuosius nuvežė į Varėną, ir saugumiečiai Vukolovas ir Zvonovas ėmėsi „darbo”: „Kalbėsi tu, bandite, arba mes tave užmušim ir nukankinsim”, – kaip žvėris prišokęs rėkė saugumietis. Ant stalo gulėjo kabelio gabalas, tai jis tuo kabeliu daužė, kur pakliuvo, spardė kojomis tol, kol netekau sąmonės. Po to mane apipylė vandeniu”, – rašoma knygoje.

Mušę ir kankinę, Varėnos smogikai pagaliau J. Jakavonį išvežė į Vilniaus saugumą. Ten tokių, kaip jis kankinių – šimtai.

„Iš gretimos kameros kaimynai Morzės abėcėle mums pranešė, kad atvežė juos iš Lukiškių ir nedavė valgyti nei ryte, nei vakare ir kad jie nežino, ką su jais darys. Mes supratome, kad tai mirtininkai. Prižiūrėtojai mirtininkams neleido vaikščioti, tačiau jie vaikščiojo nesustodami, net mūsų kameroje jautėsi, kad jų žingsniuose buvo didelis susijaudinimas, nes jie žinojo, kad tai paskutinės jų valandos. „Mus naikina, broliai, praneškite artimiesiems”, – perdavė Morze. Aš gulėjau kameros kampe, apačioje sienoje buvo nedidelė skylutė ir išgirdau lyg alsavimą. Aš paklausiau, kas alsuoja? Man atsakė: „Aš Jonas Semaška, Žemaitijos partizanų vadas Liepa. Mielas broli, jei liksi gyvas, pranešk mano žmonai, kad mane šiandien sušaudys”. Šią pavarde išlaikiau atmintyje ir po daugelio metų Lietuvoje per stebuklą suradau J. Semaškos sūnų Alvydą ir papasakojau jam, kaip žuvo jo tėvas. Šiandien man malonu jį matyti šioje salėje, – sakė J. Jakavonis.

Netrukus ir J. Jakavonius liepė ruošti ir nuvežė į Lukiškių kalėjimą. Pasidarė neramu – kas laukia? O ten – „troikos” nuosprendis: „Esame Rygos karinis tribunolas, susipažinome su jūsų bylomis.

Nukelta į 8 psl.

PEREITI UPĘ IR ATSIDURTI UŽUPYJE

ANDRIUS KULIKAUSKAS

Kaip švęsime Užupio respublikos nepriklausomybės šventę? Kviečiu į savo meno parodos atidarymą „Dievo protas“ (God's Mind), Verbų sekmadienį, balandžio mėn. 1 d., 3 val. p. p., istorinėje juodųjų menininkų galerijoje, Southside Community Art Center, 3831 S. Michigan Ave., Čikagoje, www.selflearners.net, (773) 306–3807

Vaikystėje užsimojau viską žinoti ir tą žinojimą gražiai taikyti. Menais pristatau savo išvadas. Žmonės, pamatę mano kūrinius, atveria savo ausis, randa jėgų pasiklausyti mano minčių.

Aš dėkingas užpiečiams už tokį stebuklą, pirmiausia – Tomui Čepaičiui, Užupio užsienio reikalų ministrui, ir Vygantui Vėjui, kuris 2009 m. kuravo Užupio meno inkubatoriję (UMI) veikiančią galeriją „Galera“ www.umi.lt

Jų kvietimu, aš, savamokslis, surengiau pirmą savo parodą. Kęstutis Urba, Užupio saugumo reikalų ministras, ragino kurti ne šiaip gerą parodą, o labai gerą. Užupis – tai Vilniaus kvartalas anapus Vilnelės nuo senamiesčio. Jis žinomas savo menininkais ir girtuokliais, apleistais ir senove viliojančiais kiemeliais – iš kai kurių atsiveria senamiesčio vaizdai. Užupio meno inkubatorius prie pat Vilnelės, šalia Užupio kavinės, yra bene pats gyviausias, ryškiausias, dėkingiausias židiny.

Jaunuosius dažnai ten fotografuoja su pamergėm ir pabroliais, paprastai po to, kai jaunasis perneša jaunąją per kurį nors Užupio tiltą. Lankytojus traukia freskomis aptapyti mūrai, lauko skulptūros, linksmai tekanti Vilnelė, gyvybinga betvarkė ir respublikos mįslė. Į mano parodas kas savaitę užsukdavo pora šimtų užsienio turistų, vieni grupėmis, kiti – sužinodami apie tai iš „Vilnius in Your Pocket“.

Aš – itin rimtas žmogus, toks geras vaikas, atsidavęs prasmingam gyvenimu ir nė kiek negeriantis. Galėčiau nepritapti Užupyje. Betgi priešingai –

Andrius myli Dievą, 2010 m.

Know) bei dabartine paroda „Dievo protas“.

Sausio ir vasario mėnesiais įtemptai mažiau, kaip suvesti visa, ką savo gyvenime esu išmąstęs. Svarbiausia lygtis teigia, jog Gyvenimas – tai Dievo Gerumas, bet Amžinas Gyvenimas – tai suvokimas, jog Dievas nebūtinai geras. Juk gerumas yra šioje santvarkoje, o Dievas yra už jos. Neprimeddami Dievui gerumo, nė gyvenimui – teisingumo, galim mažinti blaiviau, atpažinti gyvenimo blogybes ir galimybes, suvokti, kaip ir mes amžinai reikalingi, kad Dievas tikrai būtų geras ir teisingas. Galim amžinai mokytis, bręsti, gyventi jau čia ir dabar.

Šiuo iššūkiu vaizduoju keturias kambario sienas antrame galerijos aukšte. Vienoje sienoje veržiasi juoda Dievo galva, pravira burna giedančia viską, jo kūrimą. Kitoje kambario pusėje mus traukia trys aukšti langai, vadinasi, amžinas gyvenimas, kviečiantis į platų pasaulį. Tenka pereiti upę, suvirstinti mintį, jog Dievas nebūtinai geras. Vaizduoju abiejuose šonuose, kaip tai vyksta „gerų vaikų“ pasaulyje ir „blogų vaikų“ pasaulyje. Kas rūpintis esme, tas išsiaiškina kiekvieną žingsnį, kaip

„Penktoji sutvėrimo diena“ šalia Užupio galeros, 2009

Užupyje galiu būti toks, koks esu. Mane supras, manimi domėsis ir netgi palaikys.

Tarp lietuvių, ypač išeivijoje, dažnai jaučiuosi didelis žmogus, nesutelpantis mažoje tautoje. Vertinu Vytautą Didįjį, mums davusį totorius ir karaimus. Norėčiau, kad Vilniuje gyventų šimtai tūkstančių žydų, kaip ir derėtų. Ar nors kad gedėtume litvakų, kaip kad brolių prūsų. Juk litvakams Lietuva – tai mūsų didžioji kunigaikštystė. Ji gyvuoja labiau juose, nei mumyse. O jų bruožai, jų racionalumas, sveikas protas, filosofiskumas – tai juk ir mūsų bruožai. Džiaugiuos, belankydamas Čikagos meno institutą, aptikti menininkus, priskirtus „Lithuania“, tarp jų – Chaim Soutine, Frank Memkus, Jacques Lipchitz. Smagu ir latvius matyti.

O Užupis yra plati valstybė, dėl to, kad jauki. Jaukumą išsako Užupio Konstitucija. „Žmogus turi teisę gyventi šalia Vilnelės, o Vilnelė – tekėti šalia žmogaus. Žmogus turi teisę į karštą vandenį, šildymą žiemą ir čerpių stogą. Žmogus turi teisę mirti, bet tai nėra jo pareiga... teisę klysti... teisę mylėti... teisę būti nemylimas, bet nebūtinai... teisę tingėti arba nieko nedaryti... teisę mylėti ir globoti katę... Katė neprivalo mylėti savo šeimininko, bet sunkią valandą turi jam padėti ir t. t.“

Visa tai taip artima, užtat taip platu. Aš užaugau jaukioje aplinkoje, Kalifornijos utopijoje, netoli Disneylando. Gero būdo ir galingo proto. Supratau – visa tai duota ne mano, o visų labui. Šešerių metų mažčiau, ko man imtis? Apsisprendžiau viską išsiaiškinti ir tą žinojimą gražiai taikyti. Bet mąstyti gali būti pavojinga, netgi pražūtinga. Užtat prašiau Dievo: „Duok man laisvę mąstyti, o aš visada tave tikėsiu.“

Įsivaizdavau pirmą pradžią Dievą, vieną vieną. Kas jį išjudintų? Jis gali būti ar nebūti, juk jam tai tas pats, tai tik žodžiai. Bet ar jis būtų, jei jo visai nebūtų? Žodžiu, ar Dievas būtinas? Toks klausimas gali išjudinti Dievą. Panašiai, kaip matematikos įrodyme, jei Dievas yra, tai Dievas yra (kaip ir pripažįstam dvasiniam pasaulyje), o tarkim, Dievo nėra, ar jis vis tiek vienaip ar kitaip išliktų (ką ir išgyvenam fiziniame pasaulyje)? Tokiame Dievo atsisleidime ir mes galim būti prasmingi. Kaip jam kiekvieną iš mūsų pasiekti? Tą ir nagrinėju bei pristatau savo rodele „Troksčiau išmanyti“ (I Wish to

A. Kulikauskas ant Užupio tilto, 2010. D. Latimor nuotr.

ir kur pereiti upę, atsargiai šokant nuo vieno akmens ant kito. O kas nesirūpins esme, tas bus taip suvaržomas bėdų, prašysis, kad tik jį stebuklingai permestų per upę. Vienaip ar kitaip, atsirandame Užupyje!

Kambario sienas (75 kv. m = 750 kv. p) išklosiu tapytomis juodomis, geltonomis, raudonomis drobėmis. Jose išdėstysiu dešimtis veikėjų, nutaptų ryškiais akrilinėmis dažais. Mano darbai spalvingi, jaudinantys, iššaukiantys norą patiems kurti. Sukūriau maketą, kurį galima pamatyti Zenono Anušausko internetinėje televizijoje <http://www.ms.lt/tv/>

Kviečiu nesivaržyti ir Verbų sekmadienio popietę ryžtis pereiti asfalto upę į širdingą šviesuolių bendrystę. Pristatysime naują Užupio ambasadorių, „Užupio alus“ gamintoją Chris Lattimor. Pabandysime užmegzti vaizdo ryšį su Tomu Čepaičiu ir Užupiu. Vaisinsimės Racine kepyklos gaminiais. Aptarsime su šeimininkais, ar reikėtų Bronzeville kvartalui pasiskelbti nepriklausoma respublika. □

ANDRIUS KULIKAUSKAS

Andriaus Kulikausko kūryba neatsiejiama nuo jo gyvenimo istorijos ir būdo. Pradėjęs kaip užsispyręs „visų gyvenimo sričių“ tyrinėtojas ir pažinėjas, eksperimentavęs su roko muzika, visuomeninių judėjimų organizavimu, galiausiai natūraliai negalėjo išvengti ir vaizduojamojo meno. Juo labiau, jog Andriaus aplinkoje niekuomet netrūko įvairių meno sričių atstovų.

Nuolatinis susidūrimas su vaizduojamojo meno problematika negalėjo nepalieti šio skvarbaus ir atviro viso pasaulio klausimams proto. Pirmieji mano atrasti Andriaus Kulikausko dailės darbai buvo portretai. Visų pirma – draugų, pažįstamų. Mane sužavėjo nuoširdus technikos naivumas, nenustelbiantis, o atvirkščiai – paabrėžiantis portretuojamojo asmenybę. Tai lyg ornamentinis apsakymas, o kartais – eilėraštis apie žmogų. Pirmą pradį ir atvirą.

Ruošantis pirmajai personalinei parodai galerijos erdvė įkvėpė Andrių didesniems – asambližiniams darbams. Atsivėrė jo, kaip kūrėjo daugiabriauniškumas ir siekis bei gebėjimas sujungti kelių matmenų plotmes, kuomet grafika, skulptūra, tapyba, fotografija ir netgi kaligrafija komponuojama į vientisą, tam tikromis siužetinėmis linijomis siejamą reginį. Vėlesniuose kūrybiniuose projektuose Andrius sėkmingai tęsė tokio daugiabriaunio pasakojimo tvėrimo metodiką ir stilistiką, įtraukdamas į vyksmą ir specialiai ar atsitiktinai užklydusius žiūrovus ar tiesiog praeivius, lygiagrečiai plėtodamas ir labai savitą ir gryną portreto braižą. Galima sakyti, jog pagrindinis Andriaus Kulikausko objektas buvo, yra ir bus žmogus. Skirtingais keliais pakliuvęs į autoriaus pasaulį, žmogus jame apgyvendinamas tvirtai ir ilgam.

Vygantas Vėjas

„KABOTI KARTU AR ATSKIRAI?“

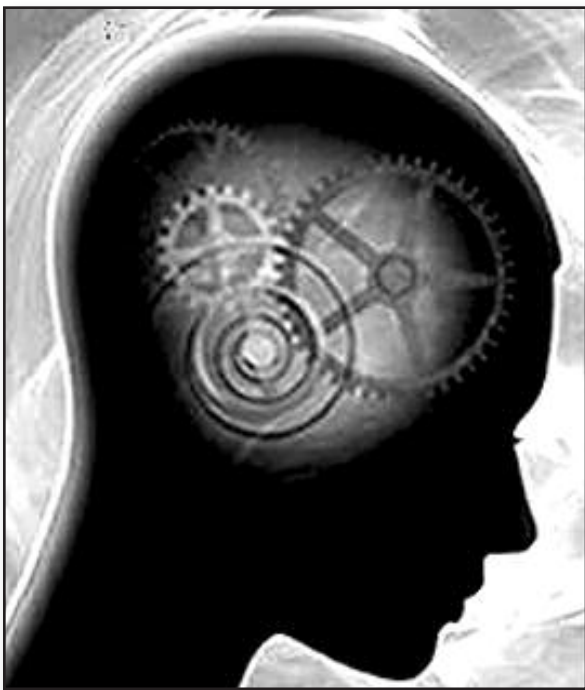
JONAS GRIGAS

Paryžiaus budelis Šarlis Anri Sansonas (Charles-Henri Sanson) Prancūzijos Nacionaliniam susirinkimui 1792 m. kovo mėnesį įteikė memorandumą – reikalavo naujo įtaiso savo darbui paspartinti ir kalinių miniai, laukiančiai egzekucijos, sumažinti. Jis turėjo tik du kalavijus ir kiekvieną jų reikėjo dažnai galasti. Kiekvieną kartą, kai atveždavo pilną pasmerktųjų vežimą, buvo gaišamas laikas.

Nacionalinis susirinkimas įgaliojo daktarą Žozefą Ignacą Giljotoną (Joseph – Ignace Guillotin) sukurti „humanišką“ įtaisą „akimirksniu galvai nuo kūno atskirti“ (taip rašoma Giljoteno įtaiso naudojimo instrukcijoje). Daktaro vardu pavadintas įtaisas veikė tiksliai pagal instrukciją ir Prancūzija tarp tūkstančių kitų nekaltų tautiečių neteko ir savo didžiojo mokslininko Antuano Lorano Lavuazjė (Antoine Laurent Lavoisier). Jam, garsiam chemikui, siautėjantys Maksimiljeno Robespjero (Maximilian Robespierre) jakobinai 1794 m. gegužę nukirto galvą už tai, kad rinko mokesčius karaliaus vardu.

A. Lavuazjė kartu su Ž. Giljotenu ir mylimu Amerikos sūnumi mokslininku ir diplomatu B. Franklinu dirbo karaliaus Liudviko XVI karališkojoje komisijoje, tiriančioje Franco Antono Mesmerio (Franz Anton Mesmer) pramanytą gyvulių magnetizmą ir žmonių pseudogydymą magnetiniais laukais. Komisija 1784 m. ataskaitoje įrodė, kad magnetinis laukas žmonių negydo, o pati ataskaita iki šiol yra geriausias mokslinės metodologijos pavyzdys. Nuo to laiko visi netikri gydymo metodai vadinami mesmerizmu.

Šis mokslo ir technologijų panaudojimo ne-

moraliems tikslams pavyzdys – giljotina – vargu ar nusipelno didesnio dėmesio, palyginti su tokiais išradimais kaip parakas, napalmas, cheminiai ar atominiai ginklai, lazerinės ir mikrobangų patrankos, žudančios elektromagnetiniu spinduliu, ką ir kalbėti apie technologinį poveikį aplinkai, biologinei įvairovei, apie kylančias žmonijos socialines problemas.

Minėti technologinės „pažangos“ pavyzdžiai etikos ir socialinių požiūrių iškreiptai iliustruoja mokslo ir visuomenės ryšį. Jie kelia baime ir neigiamas emocijas dėl mokslo taikymo, nes akcentuojamas tik technologijų kūrimo būtinumas. Šviesa sklinda 300 tūkst. km/s greičiu, tačiau vis tiek pirma būna tamsa. Ir žmonės turi per ją skverbtis.

Lietuviai nėra moksliskai labai išprusę. Ne visi mokslą supranta kaip žinių kūrybą. Mintis, kad mokslas yra nesuprantamas, bedvasis, kad jis iš esmės yra blogis, yra mūsų laikų paradoksas. Mokslas, pasiekęs įtakos viršūnę, kai jo vaisiai prisotino žmonių kultūrinę aplinką ir veikia kasdienį gyvenimą, kai gyventi mokslo ir technologijų valdo-

V. Van Gogh. Žvaigždėta naktis

mame pasaulyje neturint mokslo žinių tampa vis sunkiau, tapo nebepopuliarus ir net ėmė gąsdinti. JAV prezidentas Barakas Obama (Barack Obama) paskelbė: „Šiandien labiau nei kada nors anksčiau mokslas turi mūsų planetos išlikimo ir mūsų šalies saugumo ir klestėjimo raktą“. Jis dar pabrėžė: „Mes grąžinsime mokslui deramą vietą. Baigėsi tas laikas, kai mokslas ėjo paskui ideologiją. Mūsų šalies pažanga – taip pat ir mūsų kaip nacijos vertė – šaknijas ir auga iš tyrimų laisvės ir nepriklausomybės.“ Lietuvoje politinės partijos bando ideologiškai pajungti mokslą ir jam vadovauti.

Mokslo žinios Lietuvoje menkai vertinamos kaip maistančių žmonių vertybė ir didžiausias šalies turtas. Pagrindinių dienraščių skyrelyje „Mokslas“ pateikiama informacija apie vairavimo kursus. Tačiau nuo seno vyrauja teisingas požiūris, kad mokslas per švietimą gerina žmonių gyvenimo kokybę, kad jis iš esmės yra gėris, nors gali būti panaudotas ir piktam. Ši retorika pasaulyje labai keitėsi nuo Ernsto Hekelio (Ernst Haeckel) laikų. 1874 m. jis rašė: „Dvasinė laisvė ir tiesa, protas ir kultūra, evoliucija ir pažanga laikosi po šviesia mokslo vėliava“. Čarlzas Darvinas 1880 m. teigė: „Minties laisvė bus geriausiai pagerbta pamažu gerinant žmonijos nusimanymą, kuris seka pasakui mokslo pažangą.“

Žmonijos problema kyla dėl politikų galios užvaldyti ramų mokslo balsą ir dažnai jo vaisius panaudoti ydingiems tikslams. 1848 m. buvo įsteigta Amerikos mokslininkų draugija. Kokią įtaką galėjo turėti tokia pradžioje silpna konstruktyvios pažangos apraiška pasaulyje, apimtame revoliucijos įvykių, kurie prie Prancūzijos vairo atvedė Napoleoną III, į Gaetą priverstė pasitraukti popiežių Pijų IX, įkvėpė vokiečių kompozitorių Richardą Vagnerį (Richard Wagner) statyti Dresdene bari-kadas ir nevysiškai atsitiktinai Karlą Marksą (Karl Marx) ir Frydrichą Engelsą (Friedrich Engels) paskelbti Komunistų partijos manifestą?

Po penkiasdešimties metų (1898) knygoje „Nuostabus amžius“ („The Wonderful Century“) Alfredas Raselas Volesas (Alfred Russel Wallace), Č. Darvino evoliucijos teorijos partneris, savo optimizmą pridengė baime, kad mūsų visuomenė gali žlugti, nes žmonių moralė gali pradėti atsilikti nuo mokslo pažangos: „Kuo labiau suprantame dideles žmonių gerovės galimybes, kurias mums teikia mokslas, tuo labiau turime pripažinti mūsų negebėjimą jomis adekvačiai naudotis. Užuoat savo didžiausių žmonių galias panaudojusios blogiui nu-

galėti, matome, pažangiausių šalių vyriausybės ginkluoja iki dantų liaudį ir leidžia didžiąją dalį turto ir visus mokslo išteklius pasiruošti sunaikinti turtą, laimę ir gyvybę.“ Taip vyksta iki šiol.

Dalis žmonių mano, kad mokslas, kuriantis pavojingus modernius prietaisus, kosminius ir kitokius ginklus ar gamtą teršiančius chemikalus, savo esme yra destruktivus. Bet juk žmogaus prigimtis siekia pasinaudoti mokslo galia tam, kad grobtų, užkariautų, naikintų bet kokią kitokią žmogaus dvasinio pasaulio jėgą.

Mokslas neatskiriamas nuo politinių pokyčių, nes jis yra žmonijos istorijos variklis – nuo žemdirbystės atsiradimo iki šiuolaikinės pramonės ir socialinių pertvarkų. Bet mokslo nereikia tapatinti su atradimų nauda ar žala, nes žmonės gali rinktis, kiekvienas atradimas gali būti pritaikomas daugybe potencialių būdų, jų pasirinkimas priklauso nuo moralės. Humanistai visada pripažino įvairų galimą požiūrį į mokslą. Mokslo žinios suteikė žmonėms galią griauti, bet to galima ir nedaryti. Kodėl žmonijos proto triumfas taip dažnai yra susijęs su tragedija ir griovimu?

Didis prancūzų matematikas Žozefas Lui Lagranžas (Joseph-Louis Lagrange) apraudojo savo draugo A. Lavuazjė mirtį tokia liūdna ir taiklia pastaba: „Prireikė tik akimirksnio nukirsti galvai, bet Prancūzijai prireiks 100 metų, kad išaugintų kitą tokią“. Sudėtingos ir prisitaikančios sistemos vystosi labai pamažu, viršūnė pasiekama daug pastangų reikalaujančiais žingsneliais, o sugriau-nama staiga ir dažnai neatitaisomai. Tokių pavyzdžių istorijoje gausu. Kadaise Aleksandrijos bibliotekos gaisras per dieną sunaikino tūkstantmečio žinias. Antrasis pasaulinis karas niekais paver-tė daugelio žmonių kartų triušą.

Homo sapiens nėra bloga ar tik griau-nanti rūšis. Bet Dievas davė prigimtį ir laisvą valią. Iš žmogaus prigimties kyla esminė žmonijos tragedija, ji yra tikrasis piktnaudžiavimo mokslo potencialu šaltinis. Pačios mokslo žinios čia niekuo dėtos. Žmonės padaro tūkstančius gerų darbų, atitinkančių kiekvieną blogą darbą. Bet vienas pasikėsinimas gali sukelti karą, vienas nusikaltimas gali pakirsti tūkstančių geranoriškų žmonių kurtą pasitikėjimą. Sakoma, kad mokslas vystosi per visą istoriją, o moralė ne arba net regresuoja. „Vidutinė moralė“, jei taip ją būtų galima pavadinti, per pastaruosius žmonių istorijos šimtmečius labai

Nukelta į 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

pakilo. Pasaulyje beveik neliko vergų, įkalintų moterų, nebeišjuokiami psichikos ligoniai, nedingamos raganos ir priešininkai nežudomi pikt-džiugiškai laisvai ar klaidingai įsitikinus teismu. Šiandieninės tragedijos kyla iš mūsų prigimties, o išdidį mokslo galia jas sustiprina.

Ar nors vienas mąstantis žmogus šiandien norėtų grįžti į tuos laikus, kai didesnis blogis valdė mažesnę galią? Ar nors vienas norėtų gyventi tais laikais, kai dėl menkų medicinos žinių dauguma vaikų, kad ir kokios socialinės padėties, mirdavo maži? Tačiau neįmanoma pasirinkti. Žmonės privalo siekti žinių, klausti, ieškoti, domėtis, todėl mokslas turi išsiveržti iš papročių varžtų ir triumfuoti, tapti žmonių gerovės galingiausiu varikliu, deja, ir griovimo greitintuvu. Žmonių laisva valia, ne mokslo turinys, lemia pasekmes, o mokslininkai kaip žmonės turi išskirtinę atsakomybę atlikti visų esminių politinių valdžios sprendimų ekspertizę. Deja, ne kiekviena valdžia tą supranta.

Ž. Giljoteno ir A. Lavuazjė bendramintis B. Franklinas, kalbėdamas apie tai, koks pasirinkimas lieka mokslui, kaip didelei galiai, kuri gali būti panaudota gėriui ir visuomenės labui, paklausė: kaboti kartu ar atskirai? Lietuvos valdžia, universitetus verčianti viešosiomis įstaigomis, skatinanti jaunimą vykti svetur, o visuomenę gyventi iš mokesčių ir socialinių išmokų, didžiausią šalies mokslo potencialą sukaupusią Mokslų akademiją daranti diskusijų klubu, verčia Lietuvos visuomenę kaboti atskirai nuo mokslo.

Buvo tikimasi, kad mokslo ir studijų reforma pagerins universitetų ir kolegijų studijų kokybę. Ją lemia ne krepšeliai, o aukštosios mokyklos infrastruktūra ir profesūros kvalifikacija. Ji netobulinama, nes, panaikinus habilituoto daktaro laipsnį ir leidus daktarams tapti profesoriais, o net neturintiems mokslo laipsnio – docentais, dingo motyvas kelti mokslinę kvalifikaciją, sumenko moksliniai tyrimai. Vyriausybė neturi aiškios strategijos, kiek ir kokių specialistų reikia šaliai. O kaip yra kitur? Kinijoje fizinių ir technologinių mokslų bakalaurų yra 60 proc., Taivane tokių parengiama 41 proc. Galbūt gaila, bet tyrimai rodo, kad XXI amžiuje visuomenei reikia 5–10 proc. humanitarinio, 10–15 proc. socialinio ir 75–85 proc. mokslinio (fizinių mokslų) išsilavinimo žmonių. Lietuvos pramonė sunyko, o verslui sukurti mokslo produktai perkami iš užsienio.

Lietuvos universitetai tolsta nuo Vakarų universitetų modelio, kur patyrę profesoriai ir garsūs mokslininkai diskutuoja su studentais. Mokslas, jo pritaikymas ir pačios žinios Lietuvoje yra nuvertinta. Valdžia vis dažniau demonstruoja, kad jai ir visuomenei kultūros ir žinių nereikia. Lietuvos ūkis praranda konkurencingumą dėl žmogiškųjų išteklių kokybės ir išsilavinusio jaunimo emigracijos.

Penkių mokslo, studijų ir verslo slėnių kūrimas gali būti tik milijardų Europos Sąjungos ir Lietuvos mokslui skirtų litų švaistymas. Lietuvai pakaktų vieno stipraus slėnio, turinčio kvalifikuotą mokslinį kūrybinį potencialą ir šiuolaikinę įrangą. Be stipraus nacionalinio finansavimo Lietuvos mokslininkai negali tinkamai konkuruoti dėl ES projektų. Aukštojo mokslo reforma, kurios tikrai reikia, buvo daroma nereaguojant į akademinės bendruomenės pastabas ir pasiūlymus. O ir jos balso visuomenė negirdi. Ką daro mokslo institutuose ar universitetuose, profesionalai mokslininkai moksliniuose straipsniuose sugeba paaiškinti tik vieni kitiems. Visuomenei – ne. Visuomenė negirdi, kam naudojami mokslui finansuoti skirti šimtai milijonų mokesčių mokėtojų litų.

Jos Didenybė Gamta nelabai pastebės ir neilgai prisimins žmogaus trumpalaikę kelionę, bet didesnę šlovę jis pelnytų, jei mokslo galią sujungtų su tinkama valdžios elgsena ir kurtų pasaulį, kuris gundytų džiaugsmingai sušukti Fausto žodžiais: sustok, akimirka žavinga! □

Iš knygos: Grigas, Jonas. Kiek trunka sekundė: šiuolaikinis pasaulis mokslininko akimis. – Vilnius: Tyto alba, 2011. – 346 p.

Jonas Grigas – Lietuvos Mokslų akademijos akademikas, Vilniaus universiteto profesorius emeritas, habilituotas daktaras.

DVIEJŲ KNYGŲ APŽVALGOS

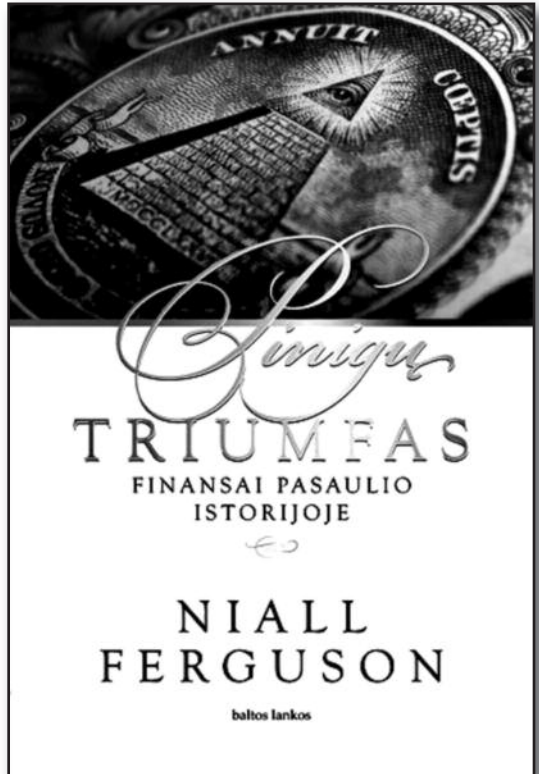
JULIUS KELERAS

Niall Ferguson. Pinigų triumfas. Finansai pasaulio istorijoje.

Iš anglų kalbos vertė Vytautas Grenda. Baltos lankos, 2011

Ši garsaus, Harvardo universitete dėstančio, britų istoriko (g. 1964) knyga anaip tol ne kišeninė (461 puslapis), tačiau žmonėms, kuriems nors kiek rūpi finansų sektorius, ją perskaityti daugiau nei pravartu, o, tiesą sakant, ir tiek pat malonu. Išsamioje, grakščiai parašytoje studijoje nuo senovės Mesopotamijos iki paskutiniųjų poslinkių, kuriuos istorikas įvardina *planetos finansais*, autorius atskleidžia pinigų ir finansų – kaip pagrindinio civilizacijos katalizatoriaus – vaidmenį ir įtaką pasaulio kultūros bei istorijos vyksmui. Niallo Fergusono pasakojimo stilius konkretus, aiškus, išskirtinis dėmesys teikiamas detalėms ir anekdotams, mėgstama nukrypti nuo pagrindinio pasakojimo tėkmės.

Tad nuobodžio pajusti čia tiesiog neįmanoma. Tiesa, kai kurie Britanijos kritikai priekaištavo, jog ši knyga struktūriniu požiūriu nelygi ir kapota, kiek primena šešių dalių televizijos filmo „Pinigų triumfas“ scenarijaus epizodus. Išties, kone visos šio istoriko knygos atsirado iš pradžių pasirodžius didelio pasisekimo susilaukusiems dokumentiniams filmams, kuriems scenarijus jis pats ir parašė (TV serialai „Imperija“, „Milžinė Amerika“ ir kt.). Tad tam tikras „kiniškumas“ neišvengiamai blykstelį ir Niallo Fergusono knygoje, kas suteikia jai papildomo, dinamizuojančio žavesio. Juk tai knyga apie pinigų istoriją, o ją pasakojant pateikti vien buhalterinius duomenis ir suvestines, neišlaisvinant vaizduotės ir nepasinaudojant populiariomis medijomis šiais laikais, sutikite, būtų daugiau nei juokinga. „Pinigų triumfas“ bus parankinė knyga tiems, kurie gerai išmano finansų terminus ir teorijas, nors ir mažiau apie tai žinantieji apimlioje istorinėje perspektyvoje turės galimybę patirti, kaip anksčiau ir dabar veikia globalioji ekonomika. □

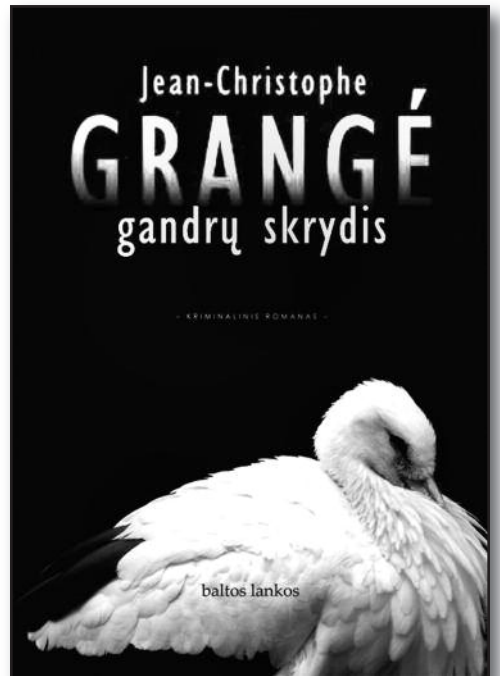
Jean-Christophe Grangé. Gandrų skrydis.

Baltos lankos, 2011, iš prancūzų kalbos vertė Elena Macevičiūtė, 372 p.

Šiame urbanistiniame akvariume, kuriame gyvename ir kur viskas taip greitai kinta (įpročiai, polinkiai, pažiūros, darbo ir gyvenimo vietos) vienas daiktas, ką besakytumėt, visgi išlieka pastovus. Tai – geras detektyvas. Tokia mintis pirmiausia šauna galvon, perskaičius „Gandrų skrydį“. Tai vieno pačių populiariausių šiuolaikinių prancūzų detektyvų rašytojų, kurį jau pamėgo ir Lietuvos skaitytojai, pirmasis romanas. Jean-Christophe Grangé (g. 1961 Paryžiuje) Sorbonoje apgynęs disertaciją, skirtą Floberui, nuo 1989-ųjų pasišventė žurnalistikai ir turėjo galimybę daug keliauti, kas leido jam sukaupti daug unikalios medžiagos. „Gandrų skrydis“, galėsite įsitikinti, yra išties „praskrendanti knyga“, kurią skaitant persmelkia jausmas: pasijunti tarsi žiūrėtum intensyvų ir nė trupučio nebanalų veiksmo serialą ir dar nesiėmus eilinei serijai, jau imtumei laukti kitos.

Viskas čia įtempta, stilinga, koncentruota, kalbama paprasta, bet išraiškia kalba, kas neabejotinai pritraukia įvairaus skonio skaitytoją. Beje, „Gandrų skrydis“ buvo vienas tų kritikų pražiūrėtų kūrinių, kuriuos vėliau pastebėjus, atradimo džiaugsmas tik padvigubėjo. Romane daug paslaptinių intrigų, išradimai pinamų veiksmo linijų, jame skaitytojas netruks išvelgti nuotykinio romano, policinio detektyvo, trilerio ir *noir* elementus ir netgi europietiškojo policinio romano ar prancūziškų policinių filmų tradicijas. Visa ta masyvi, bet įtikinanti samplaika skaitytojui teikia ypatingo malonumo.

Ir nors prancūzų rašytojo romanai realistiškesni, siaubo šaltiniai juose materialiesni ir konkretesni, ne tiek paremti psichologija, Grangé yra vadinamas „prancūziškuoju Stephenu Kingu“. Tai ne vienintelė rašytojo „pravardė“. Jį pelnytai būtų galima vadinti ir „mirties tapytoju“, kadangi „Gandrų skrydyje“, be estetizuotos prievartos, esama ypač žiaurių, niūrių, išraiškingų pasakojimo detalių. Sujungtos žaibiškai besirutuliojančio siužeto, jos sukuria užburiantį reginį, nuo kurio negali atsiplėšti iki pat knygos atomazgos, kuri toli gražu, kas itin būdinga šiam autoriui, nėra visų taip laukiamas *happy end*’as. Taigi net jeigu ir lauktumėt jo, žiovauti neteks. Pažadu. □

Ibsenas Lietuvos teatro scenoje

Atkelta iš 2 psl.

jam iniciatyvą ir teisę laisvai interpretuoti, o Glinskis, tuo metu jau sunkiai sirgdamas, kūrė Stokmaną atsispirdamas į savo asmeninę būseną, solavo. Nors aktorius vaidino meistriškai, bet, „pasislinkus“ dramos idėjiniams akcentams, spektaklis pralošė, neteko kovingosios dvasios. Jis nekovojo ir nesipriešino (kaip tai darė Stanislavskis, 1903 metais Maskvos Dailės teatre sukūręs aistringą, besipriešinančio ir kartu kiek naivaus, apolitiško inteligento paveikslą), bet iš aristokratinio individualizmo aukštumų skelbė savo bekompromisišką „manifestą“, giliai niekindamas susirinkusią tamsią, moraliai abeję žmonių grupelę, paskelbusią jį „liaudies priešu“.

Ibseno dramaturgijai mūsų prieškarinėje scenoje ne itin sekėsi, nors režisieriai visuomet žvelgė

į ją su pagarba ir viltimi. Juozo Vaičkaus ir Konstantino Glinskio spektakliai buvo sukurti pačioje teatro užuomazgoje, kada teatras dar neturėjo jėgų ir patyrimo šitokiam uždaviniui. Nestokoja prieštaravimų ir Dauguviečio ibseniana. Čia, matyt, taip pat pinasi objektyvios ir subjektyvios priežastys: tuometinis mūsų teatro lygis ir pobūdis – iki Andriaus Olekos-Žilinsko visą pirmąjį dešimtmetį iš esmės būta aktorinio iki reforminio teatro. Būtinumas išigilinti į psichologiškai motyvuotus ir sudėtingus Ibseno dramų personažus savaip švietė ir įvairiapusiškai lavino aktorius. Bet gal svarbiausia buvo tai, kad Ibseno mesti tiesos ir laisvės šūkiai paliko pėdsakus ir žiūrovo, ir teatro sąmonėje.

1940-aisiais metais pasibaigė Lietuvos teatre pirmasis Ibseno pastatymų etapas, atvėręs kelią į

naujus interpretacijos būdus, kuriuos realizavo jau kita režisierių karta iš esmės pasikeitusiomis, karo metų ir sovietinio teatro sąlygomis. □

Nuorodos:

- Dabušių Stasys. „Šmėklos“, Lietuva, 1920 sausio 22 d., Nr. 17 (299)
- Ex Mormorando. Sostinės teatrai. – Lietuva, 1920. IV.17. Nr. 84 (366), 85 (367).
- O. Pleirytė-Puidienė, /Drama/ (Sezono apžvalga), Kn.: „Kūrybos keliais“, metraštis, Kaunas, 1923.
- J. Zablockis /Sruoga/, Ibseno karžygiai Kaune, „Lietuvos žinios“, 1925 gruodžio 13.
- G. Ibsen. Polnoje sobranije sočinienij v 4 – ch tomach. T. IV. Sankt-Peterburg, str. 682. (rusų klb.)
- B. Sruoga. Apie teatrinę gestikuliaciją ir teatro darbą, „Lietuvos žinios“, 1926 Nr. 273.
- P. V. (B. Sruoga). Visuomenės šulai, „Lietuvos žinios“, 1926 spalio 29.
- F. Kirša. Valstybės teatro darbai, 19268, Nr. 280.
- J. J. „Visuomenės priešinys“, „XX amžius“, 1937, Nr. 6, p.10.
- L. Gira, Jubiliejinė „Visuomenės priešo“ premjera, „Lietuvos aidas“, 1937 gegužės 12, Nr. 210, p.8.
- Mintaras/Leonas Kalvelis/, Visuomenės priešinys, „Židinys“, 1937, Nr. 5/6. p. 618–619.
- Iš pokalbio su aktore Elena Žalinkevičaitė, užrašyto autorės 1980 spalio 23.

„ŠALIA MIRTIES“

Atkelta iš 2 psl.

Jūs esate tėvynės išdavikai, kovojote prieš Sovietų Sąjungą, padarydami daug nuostolių valstybei. Kovojote organizuotai, todėl jums gresia mirties bausmė, bet mes skiriame jums lengvinančias bausmes – dešimt metų lagerio ir penkis metus tremties”.

Prasidėjo kelionė gyvuliniuose vagonuose nežinoma kryptimi.

Tai buvo 1947 m. vieną balandžio naktį.

„Mes žinojome, kad mus veža į rytus. Ir kuo labiau tolome į rytus, tuo darėsi liūdniau ir sunkiau. Maitindavo sūria silke arba žuvimi. Alkani suvalgo me, o vandens nėra ir pradedame po vieną ir visi kartu rėkti: „Vody, vody“ (Vandens, vandens). O sargybinių nejaudina tas riksmas, jie įpratę prie tokių riksmų... Kai pamatai kur nors upę, atrodo, kad ją visą išgertum”, – rašoma knygoje.

Varginanti alkana, šalta ir ilga kelionė. Traukiniais, laivais, baržomis, net sugedusiais lėktuvais. Ligos, dizenterija. Per tas dienas numirė daug kalinių. Prie lavono pririšdavo gelžgalį ir mesdavo į jūrą. Taip niekas niekada nesužinojo, kas toks nuėjo į jūros vandenį. Tuos, kurie išliko gyvi, Magadane išlaipino ir apstoję kareiviai su automatais ir lojančiais šunimis vedė į lagerio zoną. Magadane kalinių laukė „pirklių“ komisija, kuri išsivežiodavo juos į savo lagerius.

J. Jakavonis atsidūrė Zyriankos lageryje. Maistas buvo labai prastas, o darbai labai sunkūs. Iš baržų ir į baržas kraudavo anglį, sunkius miltų, grūdų maišus. Kai pasisėkdavo, iš maišo pasisemdavo miltų ar avižų ir valgydavo. Sunkus darbas ir jokio poilsio (batai po galva, šimtasiūlė užsikloji) labai išsekino žmones. Akys įdubusios, veidai išbalę, visi pikti. „Ant vieno narų gulėjau su biržiečiu Pranku. Jis taip pat pradėjo silpti. Gulėdamas ant narų jis kalbėjo apie Lietuvą, apie tai, kad jau pamiršo artimųjų veidus. Išsigandau... Kas bus, jei tapsiu tokiu pat klipata kaip Prankas, jei imsiu tinti?” – skaitome knygoje.

Vėliau buvo permestas į fabriką, kuriame buvo perdirbamas mineralas kasiteritas. Nuo to mineralo labai kenksmingų dulkių pradėjo atsikosėti kraujais.

Septynerių metų darbas lageriuose, anglių kasykloje, statybose, alkis ir pažeminimas gerokai pakirto sveikatą ir tik jaunas ir iš prigimties stiprus organizmas padėjo išsilaikyti ir nepalūžti.

1953 metų gruodžio mėnesį jam pranešė, kad bus išleistas į laisvę.

Tuo metu, kai Juozas kankinosi lageriuose, Lietuvoje Jakavonių šeima iš Kasčiūnų kaimo buvo tremiama į Sibirą. Dukros (Juozo seserys) pabėgo, o apalpusi motina buvo išmesta ir palikta gulėti pakeilės krūmuose. Tėvas Julius atsidūrė Krasnojarsko krašte, o motina slapstėsi Merkinės apylinkėse.

Tačiau ta išsvajota laisvė buvo apgaulinga, nes „laisvi“ tremtiniai neturėjo teisės niekur išvažiuoti. J. Jakavonis ir kiti nelaimės draugai privalėjo registruotis Kanjono kaimelyje, kalinių pramintame mirties slėniu, ir drauge su jais dirbti pirito kasykloje. „Kasėm rūdą kastuvais į vagonėlius. Tai buvo

sunkus ir pavojingas darbas. Pasitaikydavo, kad užgriūdavo akmenys, o dulkių buvo tiek, kad žmogus per jas nematė dienos šviesos. Labai buvome pasiilgę tėvynės, nors žinojome, kad ir ten ne gėlėmis klotą. Nuvažiavę registruotis prašėme leisti pas savuosius, o viršininkas atsakydavo: „Niekuomet nematysit Lietuvos”, – rašoma knygoje.

Tačiau 1955 metų sausį gavo tėvelio laišką iš Krasnojarsko, kad pagal jo prašymą Maskva leido sūnui pas jį atvažiuoti. Apsidžiaugę, gal Dievas duos, vėl galės kartu gyventi.

Kelionė pas tėvelį buvo ilga ir varginanti, bet susitikimo džiaugsmo ašaros atpirko visas kančias. Tanzibėje sutiko ir seserį Vladislavą, kuri savanoriškai buvo atvažiavusi globoti paliegusio tėvo.

Tanzibėje Juozas sutiko ir savo meilę, lietuvaite tremtinę Zosę Jazukevičiūtę ir ją vedė. Tremtyje gimė ir jų dukrelė Birutė. Kita dukrelė Angelė jau gimė Lietuvoje.

Tačiau grįžti į Lietuvą ne visiems buvo lemta. 1958 m. leidimus gavo tik Juozo tėvelis ir sesuo Vladislava. Komendantas pareiškė, kad jo žmona Zosė taip pat gali išvažiuoti, o Juozui reikėjo gauti pažymą iš Lietuvos, kad kokios nors darbovietės viršininkas grįžusį priims jį į darbą. Bet kur rasti žmogų, kuris aukotųsi dėl nepažįstamo kalinio?

Laimė, kaip pasakojo J. Jakavonis, tokie žmonės atsirado ir priėmė jį į darbą. Tai girininkas Ivaška, tėvų prašymu, išrašė pažymą rusų kalba, kad sūnų priims į darbą, į miškų ūkį. O miškininkas Algirdas Valavičius, laikinai ėjęs Druskininkų miškų ūkio direktoriaus pareigas, 1959 metais nepabūgo įdarbinti politinio kalinio ir tremtinio Juozo Jakavonio. Tik buvo daug vargo, kol prisiregistravo Lietuvoje. Miškų ūkyje darbininku jis dirbo iki pensijos.

„1959 m. vasario mėnesį dvi lietuvių šeimos – Jono Jazukevičiaus iš Marcinkonių kaimo ir aš su žmona Zose ir dukrele Birute – išsėdom į traukinį Abakano mieste. Koks buvo džiaugsmas, kad po tiek metų kančių ir vargo vėl pamatysime Lietuvą. Tik neįsivaizdavau, kad ji per 13 metų bus taip pasikeitusi”, – rašoma knygoje.

Vilniuje niekas nepasitiko, nepasveikino, nes Lietuvoje tremtiniai buvo priešai, užtat gimtinėje į kiemą išbėgo mamytė, tėvelis ir sesutės. Bučiavosi ir visi verkė. Pagaliau vėl visi kartu gimtinėje, ant Merkio kranto.

1988 m. prasidėjus Atgimimui, J. Jakavonis išitraukė į Sąjūdžio veiklą. Sodyboje pasirodė pirmieji lankytojai, besidomintys partizanų veikla Dzūkijoje, garbų senolį kvietė kalbėti per Lietuvos radiją, apie jį sukurti Lietuvos ir užsienio televizijų videofilmai.

Buvo atstatytas ir pašventintas bunkeris – partizanų vadavietė, kurį lanko moksleiviai su mokytojais, buvusieji partizanai, svečiai iš užsienio ir Lietuvos. Kada beatvažiuotų kokia nors ekskursija, „dziedulis”, kaip jį švelniai vadina anūkai, visus maloniai sutinka ir pasakoja, pasakoja... Jis visada geros nuotaikos, darbštus, puikios atminties, nors sveikata vis dažniau neduoda ramybės, bet neskundžia, dar vairuoja automobilį.

2005 metais jis parašė knygą „Šalia mirties”, pa-

Zosė ir Juozas Jakavoniai savo sodyboje Kasčiūnų kaime.
Aldonos Žemaitytės-Petrauskienės nuotr.

sak redaktorės A. Žemaitytės-Petrauskienės, „savotišką legendą, o gal herojinę sakmę apie savo ir kaimynų gyvenimą kruvinais, rūsčiais ir beviltiškais sovietinio pokario metais. Jakavonio knyga – dar vienas paminklas Lietuvos partizanams – laisvės kovotojams, dar viena plyta ar akmenėlis į tą didingą memorialą, kuris kada nors iškils nukankintiems ir žuvusiems miško broliams”.

Vilniaus miesto meras Artūras Zuokas sakė, kad Nepriklausomybės atkūrimo diena yra unikali proga pagerbti J. Jakavonį, kovos už laisvą Lietuvą dalyvį. Jo gyvenimas yra pavyzdys visiems, ypač jaunimui, kaip reikia mylėti Tėvyne, jo autentiški žodžiai, kuriuos šiandien girdėjome, jaudina širdį.

„Su šeima esu buvęs jūsų gražioje sodyboje, mačiau bunkerį – vadavietę, ir tas vaizdas dar stipresnis, negu aprašyta knygoje. Manau, visiems čia reikia pabuvoti, kad geriau suprastume pokario Dzūkijos partizanų kovą ir išgirstume jūsų tikrą žodį. Šiais metais Vilniaus savivaldybė tęs projektą, kad kuo daugiau miesto moksleivių, gimnazistų, jaunimo aplankytų Jakavonių sodybą ir išgirstų jūsų pasakojimą,” – kreipėsi į J. Jakavonį meras.

Vakaro metu partizanų dainas dainavo Veronika Povilionienė, saksofonu pagrojo Rimantas Brazaitis, ištrauką iš knygos skaitė vaikaitis Arvydas. Buvo rodomas filmukas su partizanų nuotraukomis, įdomu buvo pamatyti išsaugotą jų spaudą.

Antrąją knygos laidą parėmė UAB koncernas „Achemos grupė”, šviesios atminties koncerno prezidentas dr. Bronislovas Lubys, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo, aukų rėmimo ir atminties įamžinimo fondas.

P. S. Kitą dieną po šio išspūdingo vakaro bandžiau ieškoti apie jį informacijos spaudoje. Deja, radau tik žinutę „Bernardinų” laikraštyje... Nemačiau vaizdų ir televizijoje. □